

Валерія Раскалінос
(Євпаторія, Україна)

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ РЕФЛЕКСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

У статті розглянуто критерії, показники та рівні рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів, що дозволяють досліджувати динаміку освоєння основ професійного саморозвитку особистості як теоретичні категорії. Визначено та обґрунтовано їх показники задля досягнення високих результатів у підвищенні рівня досліджуваного поняття на основі сутності структурних компонентів рефлексивної компетентності. Наведено рівні сформованості компетентності з урахуванням її внутрішньої структури.

Ключові слова: критерій, показники, рефлексивна компетентність, рівні сформованості рефлексивної компетентності, соціальний педагог.

The article describes the criteria, indicators and levels of reflective competence of future social teachers, allowing the investigation of the dynamics of the formation of the foundations of professional self-identity as a theoretical category. To achieve the results the author defines the concepts and valid indicators of the reflexive nature of competence on the basis of its structural components. Taking into consideration the internal structure of competence the author indicates its levels of its formation.

Keywords: criteria, indicators, reflective competence, levels of formed reflexive competence, social teacher.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство вимагає від особистості фахівця швидкої адаптації, якісного вміння вирішувати проблеми життєвого, професійного та прикладного характеру. Саме тому сьогодні необхідно забезпечувати майбутнього фахівця можливостями самостійно та вмотивовано набувати нові знання, генерувати нові ідеї, швидко проходити етапи адаптації та приймати активну участь у формуванні власної особистості. Такі можливості має забезпечити сформовані в особистості в період здобуття професії здатність до здійснення рефлексії, вміння займати рефлексивну позицію, актуалізувати рефлексивні вміння тощо.

Провідні державні документи, серед яких Закон України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції національного виховання, Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української духовності, актуалізують впровадження компетентнісного підходу як основи

новоутворень в системі освіти. Орієнтація процесу навчання у вищому навчальному закладі на новий результат – компетенції та компетентності – вимагає забезпечення якості та критеріїв сформованості компетентності, у тому числі й рефлексивної.

Аналіз актуальних досліджень. Рефлексія як необхідна категорія соціально-педагогічної діяльності актуалізується у дослідженнях особливостей організації професійної підготовки соціальних працівників та соціальних педагогів в умовах вищої школи (Л. Боднар, З. Бондаренко, В. Головань, О. Карпенко, В. Коваль, Г. Локарева, Л. Міщик, В. Поліщук, З. Фалинська). Питанням рефлексивної компетентності та рефлексії професійної діяльності присвячено наукові доробки Ю. Бабаян, О. Байдарової, А. Гаврилова, М. Марусинець, К. Нор, О. Поліщук, Г. Полякової, С. Степанова, І. Семенова, С. Сидорова, І. Стеценко.

Незважаючи на значний обсяг теоретичних та прикладних розроблень, проблема рефлексивної компетентності насамперед соціальних педагогів викликає гострі дискусії, оскільки зазначені дослідження не вичерпують усіх питань професійно-педагогічної підготовки студентів вищих навчальних закладів, що і зумовило актуальність нашого дослідження.

Відповідно до **мети написання статті** необхідно визначити та охарактеризувати основні критерії, показники та рівні якості сформованості рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу. Обґрунтування критеріїв та показників рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів є найважливішим завданням дослідження, тому що за його відсутності стає неможливим діагностування рівня цього особистісно-професійного надбання фахівця з соціальної педагогіки, це також сприяє визначенню ефективності психолого-педагогічної системи підготовки соціальних педагогів, порівнянню результатів дослідження. Визначення рівня рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів сприятиме коригуванню процесу підготовки справжнього фахівця, який виявляє здатність виконувати складні професійні завдання.

Загальновідомо, що критерії повинні відображати основні закономірності формування певного явища, існуючі взаємозв'язки між компонентами в моделі, динаміку явища, що вивчається, і розкриватися через специфічні ознаки кожного структурного компонента.

Словник іншомовних слів визначає поняття «критерій» (від грец. *kriterion* – здатність розрізняти) як ознаку, на основі якої проводиться оцінка, визначення або класифікація чого-небудь, мірило оцінки.

Над проблемою критеріїв і показників психологічних явищ та їх співвідношення працювало багато педагогів і психологів, зокрема Ю. Бабанський, П. Городов, С. Максименко, В. Ягупов.

У педагогічній і психологічній довідковій літературі термін «критерій» визначається як: мірило для визначення, оцінка предмета, явища; ознака, взята за основу класифікації [8]; підстава для оцінювання, визначення або класифікації чогось; мірило, мірка [6]; стандарт, виходячи з якого можуть прийматися рішення, робитись оцінки або класифікація; рівень досягнень, який визначається метою, за ступенем наближення до якої оцінюється прогрес [1]. П. Городов, розглядаючи проблему оптимізації навчання у вищій школі, під критерієм розуміє показник, на підставі якого можна судити про ефективність процесу [5]. А. Спірін, досліджуючи проблему взаємозв'язку критеріїв і показників, вважає, що кожен показник передбачає визначення відповідних йому критеріїв [2]. Л. Савенкова і Г. Гапончук відзначають, що критерій включає в себе сукупність основних показників, які розкривають певний рівень якого-небудь явища [4].

Досить цікавою є дефініція поняття «критерій», що запропонована в дослідженні А. Галімова, який визначив, що «критерій виражає найзагальнішу сутнісну ознаку, на основі якої здійснюють оцінку, порівняння реальних педагогічних явищ, при цьому ступінь вияву, якісна сформованість, визначеність критерію виражаються в конкретних показниках, які характеризуються, у свою чергу, низкою ознак» [3]. Критерії повинні

відповідати вимогам об'єктивності, ефективності, надійності і високій достовірності, спрямованості критерію [2].

Кожний критерій виражає вищий рівень явища і є ідеальним зразком для порівняння з реальними явищами, за його допомогою можна встановити міру відповідності існуючого рівня сформованості рефлексивної компетентності. Критерії є дещо умовними, але вони потрібні для більш якісного вивчення особливостей формування рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів.

Проаналізуємо компоненти рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів з точки зору наявності критеріїв.

Мотиваційно-аксіологічний компонент є основою, на якій будуються основні професійні якості майбутнього педагога. До цього компоненту ми відносимо сформованість мотивації до здійснення рефлексії не тільки самого себе та інших суб'єктів взаємодії, але й самої соціально-педагогічної діяльності та конкретних професійних ситуацій. А також включаємо розвиненість ціннісних орієнтацій на використання рефлексії безпосередньо в соціально-педагогічній діяльності, показником чого є ціннісні орієнтації та професійні цінності. Саме тому його критеріями доцільно обрати сформованість мотивації до здійснення рефлексії та розуміння цінності рефлексивної компетентності.

Основу рефлексивної компетентності складають знання як її змістово-процесуальний компонент. Оволодіння знаннями допомагає студентам – майбутнім соціальним педагогам – ефективніше досягати результатів діяльності у відповідності з прийнятими професійними і соціальними нормами, стандартами, вимогами. Критеріями змістово-процесуального компоненту вважаємо сформованість структурної системи наукових знань про рефлексію та володіння знаннями про рефлексію в соціально-педагогічній діяльності.

Організаційно-діяльнісний компонент формується з переліку вмінь та навичок в процесі квазіпрофесійної діяльності під час навчального процесу. Критерієм компонента доцільно обрати сформованість рефлексії та розвиненість педагогічної рефлексії.

Наступний компонент – професійно-творчий. Він проявляється в розвиненості професійної рефлексії та рівні володіння рефлексією. Сформованість даного компонента є важливим у підготовці майбутнього соціального педагога та формування його професійної творчості.

Кожен критерій вимагав розробки набору відповідних показників на підставі аналізу яких можливо виносити судження про міру розвитку досліджуваного феномену. Такими показниками ми визначаємо змістові характеристики відповідних структурних складових.

Визначаючи критерії діагностики рефлексивної компетентності майбутнього соціального педагога, ми керувалися її сутнісними характеристиками та положеннями критеріального підходу (критерії мають фіксувати діяльнісний стан суб'єкта, нести інформацію про характер та специфіку діяльності, мотиви та ставлення до її виконання). Також ці критерії мають чітко та недвозначно вимірюватися якісними показниками та виражатися у показниках кількісних.

Критерій повинен бути розгорнутим, тобто включати в себе більш дрібні одиниці вимірювання, що дозволяють у реальній практиці «заміряти» дійсність у порівнянні з ідеалом. Такими одиницями є показники (ознаки).

Термін «показник», за «Новим тлумачним словником української мови», визначається як: свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення чого-небудь [6]. Показник (ознака) як компонент або складова критерію в цьому випадку є типовим і конкретним виявом однією з суттєвих сторін досліджуваного явища, процесу, за яким можна судити не тільки про його наявність, а й про рівень його розвитку.

Так, показниками, за якими можна визначити рівень сформованості та розвитку рефлексивної компетентності майбутнього соціального педагога ми вважаємо такі:

- критерії мотиваційно-аксіологічного компоненту включають в себе наступні показники: розвиненість, якість, стійкість, соціально-

педагогічну забарвленість, системність мотивів рефлексії у професійній діяльності, а також осмисленість та стійкість ціннісного ставлення до рефлексивної компетентності;

- критерії змістовно-процесуального компоненту характеризуються такими показниками як: повнота, цілісність, міцність, наповнюваність, використання психолого-педагогічних знань про рефлексію; глибина, точність та системність усвідомлення та осмислення рефлексії, а також надситуативність та діалектичність професійної рефлексії;
- критерії організаційно-діяльнісного компоненту мають наступні показники: якість, комплексність, міцність професійної рефлексії та систематичність, оригінальність, самостійність дій щодо забезпечення педагогічної рефлексії;
- критерії професійно-творчого компоненту включають в себе наступні показники: якість, глибина, ступінь використання рефлексії як особистісної характеристики; надситуативність, соціально-педагогічна забарвленість, діалектичність рефлексії в професійній творчості.

Використовуючи розроблений критеріальний підхід до діагностики рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів, ми вважали за необхідне визначити якісну характеристику рівнів сформованості цієї інтегративної властивості особистості майбутнього фахівця.

Визначення рівнів дало нам можливість простежити динаміку формування досліджуваного утворення, виявити недостатньо розвинуті критерії та показники, намітити шляхи подальшого розвитку й обрати засоби та методи, за допомогою яких можна було б впливати на розвиток рефлексивної компетентності.

Обґрунтовані критерії та показники дали змогу охарактеризувати чотири рівні сформованості рефлексивної компетентності майбутнього соціального педагога: високий, достатній, середній і низький.

Низький рівень характеризується відсутністю стійкого бажання здійснювати рефлексію, відсутністю інтересу до саморозвитку та самоосвіти,

відсутністю бажання вирішувати соціально-педагогічні завдання на основі рефлексивного аналізу. У студента не завжди проявляється позитивне ставлення до професії соціального педагога. Знання про категорію «рефлексія», її види, функції уривчасті. Студент відчуває значні труднощі при аналізі та осмисленні соціально-педагогічних ситуацій, протиріч, що виникають, у судженнях присутня категоричність. Рефлексивні вміння частково сформовані, уміння виявляти і відображати можливості учасників соціально-педагогічних ситуацій утруднені, рефлексивні дії епізодичні. У студента частково сформовані вміння самопізнання, самоаналізу, неповне відображення власного ставлення до об'єкта пізнання.

Середній рівень характеризується наявністю бажання здійснювати рефлексію, наявністю інтересу до саморозвитку та самоосвіти, бажання вирішувати соціально-педагогічні завдання на основі рефлексивного аналізу, позитивним ставленням до професії соціального педагога. Студент усвідомлює важливість знань про категорію «рефлексія», її види, функції, виявляє до них інтерес, володіє психолого-педагогічними знаннями, що розкривають сутність і закономірності професійної рефлексії. Окрім того, відчуває незначні утруднення при аналізі та осмисленні соціально-педагогічних ситуацій, протиріч, що виникають, в судженнях епізодично присутня категоричність. У студента достатньо сформовані рефлексивні вміння, уміння виявляти і відображати можливості учасників соціально-педагогічних ситуацій, але рефлексивні дії не завжди послідовні. У студента достатньо сформовані вміння самопізнання, самоаналізу, аналіз власного ставлення до об'єкта пізнання.

Достатній рівень характеризується наявністю стійкого бажання здійснювати рефлексію, інтересом до саморозвитку та самоосвіти, бажанням вирішувати соціально-педагогічні завдання на основі рефлексивного аналізу, позитивним ставленням до професії соціального педагога. Студент усвідомлює важливість знань про категорію «рефлексія», її види, функції, виявляє стійкий інтерес до поглиблення вже отриманих теоретичних знань з проблеми професійної рефлексії на основі аналізу вітчизняних і зарубіжних досліджень.

Студент може самостійно робити висновки, обґрунтовує їх. Виявляє творчий підхід у вирішенні виявлених проблем, але епізодично потребує інструктивної допомоги більш кваліфікованого фахівця. У студента достатньо сформовані вміння самопізнання, самоаналізу, відображення власного ставлення до об'єкта пізнання.

Високий рівень характеризується стійким бажанням студента здійснювати рефлексію, наявним підвищеним інтересом до саморозвитку та самоосвіти, активно проявляє бажання вирішувати соціально-педагогічні завдання на основі рефлексивного аналізу, має позитивне ставлення до професії соціального педагога. Студент усвідомлює особливості реалізації рефлексії у власному житті та професійній діяльності. Саме тому проявляє індивідуальну активність та стійкий інтерес до теоретичних знань про категорію «рефлексія», її види, функції, прагне отримувати теоретичні знання з проблеми професійної рефлексії на основі вивчення вітчизняних і зарубіжних досліджень. Студент здатний швидко продукувати ідеї, перемикається та знаходить нестандартні рішення, він активно використовує рефлексивні вміння, вільно виявляє та цілісно відображає можливості учасників соціально-педагогічних ситуацій, проявляє системність і послідовність рефлексивних дій, творчий підхід у вирішенні проблем. Студент активно використовує самопізнання, самоаналіз, творчо аналізує власне ставлення до об'єкта пізнання. Яскраво виражений особистісний зміст рефлексії у професійній діяльності.

Окрім того, рівень сформованої рефлексивної компетентності майбутнього соціального педагога значною мірою опосередкується цілеспрямованим включенням його в процес саморегуляції, самореалізації та його рефлексивною позицією.

Висновки. Отже, визначення рівня сформованості рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів є складною педагогічною системою, ефективність якої залежить від критеріальних показників. Визначені критерії та показники рефлексивної компетентності дозволяють виявити рівень

підготовки студентів до використання рефлексії в процесі майбутньої професійної діяльності.

Обраний нами напрям дослідження має своє продовження у розробці методики діагностики сформованості рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів та пошуку ефективних шляхів її формування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой толковый психологический словарь / [пер. с англ. Ребер Артур]. – М. : АСТ : Вече, 2001. – Т. 1 – 592 с.
2. Вергасов В. М. Активизация познавательной деятельности студентов в высшей школе / В. М. Вергасов. – К. : Высш. шк., 1985. – 176 с.
3. Галімов А. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом : монографія / А. В. Галімов. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2004. – 376 с.
4. Гапончук Г.И. Формирование военно-педагогической направленности курсантов / Г.И. Гапончук. – М. : ВПА, 1990. – 76 с. (наоборот)
5. Городов П.Н. Оптимизация процесса воспитания в высшей школе / П.Н. Городов. – М. : ВПА, 1990. – С. 9–17.
6. Новий тлумачний словник української мови [укл. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко]. – К. : Аконт, 2001. – Т. 2. Ж–О. – 911 с.
7. Петрович В.С. Теоретичні засади розвитку професійної компетентності соціальних педагогів у процесі підвищення кваліфікації/ В. С. Петрович // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. - №20. – С. 42-47.
8. Популярна юридична енциклопедія / [В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.
9. Рибалко, Л. С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект) [Текст] : монографія / Л. С. Рибалко. — Запоріжжя : ЗДМУ, 2007. — 442 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Раскалінос Валерія Миколаївна – старший викладач кафедри педагогіки та психології Євпаторійський інститут соціальних наук РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта).